

SEMNIIFICAȚII ISTORICE ALE TOPONIMULUI SIGHIȘOARA ȘI ALE HIDRONIMULUI TÂRNAVA

Virgil Ciocîltan

Cu toate că cele trei nume ale orașului nostru, anume românește *Sighișoara*, nemțește *Schässburg* și ungurește *Segesvár*, au făcut împreună cu raporturile dintre ele obiectul multor investigații, câteva dintre semnificațiile istorice pe care le conțin n-au fost date la iveală.

Problema-cheie care se cere din capul locului lămurită privește stabilirea etimonului din se trag formele derivate. Dat fiind faptul că doar în numele de loc maghiar, *Segesvár*, poate fi detectat un înțeles cu atât mai veridic cu cât este adecvat geografic, în speță „cetatea de pe deal” sau „cetatea de pe dosul dealului”, este limpede că toponimul unguresc are întâietate față de echivalentele lui semantice din germană și din română, cărora le-a servit – după cum socotesc îndreptățit cei mai mulți istorici – ca etimon.¹ Unele forme intermediare, precum cele germane în haină latinească, *Castrum Sex* (1320), *Castrum Scheks* (1374), *Castrum Sches*, respectiv cea românească în veșmânt slavon, *Șeghișore* (1436), jalonează clar parcursul fonetic spre incarnările actuale, *Schässburg* și *Sighișoara*, împrumuturi ale a cuvântului unguresc *Segesvár*.²

Sensul indubitabil al derivării *Schässburg* din *Segesvár*³ impune o primă concluzie de ordin istoric: Sighișoara, înainte de a fi o cetate săsească, a fost cu siguranță o așezare fortificată ungurescă sau, mai exact, secuiască. Această deducție de natură lingvistică este susținută nu numai de dovezi arheologice, care probează existența secuilor crescători de cai pe teritoriul viitorului oraș,⁴ ci și de relativ bine cunoscutele transferurile pe aliniamente succesive ale acestei populații de adevărați

1 ¹ Gh. Baltag, *Sighișoara, Schässburg, Schässburg, Segesvár. Istoria Sighișoarei de la întemeierea orașului până în 1945*, Cluj-Napoca, 2004, p. 24-27.

2 ² *Ibidem*, p. 25.

3 ³ Faptul că *Schespurch* (1298) este documentat cu doi ani mai devreme decât *Segusvár* (1300) nu contravine acestei afirmații (*ibidem*).

4 Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și de habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. Al XII-lea d. Hr., cu privire specială asupra municipiului Sighișoara*, București, 2000, p.36; Antal A., *Relațiile regalității maghiare cu scaunul Sighișoara în Evul Mediu*, „Alt-Schässburg. Istorie. Patrimoniu”, 1, 2008, p. 13.

pioneri ai colonizării Ardealului de către regii arpadieni⁵: cel puțin alte trei localități transilvănene, *Saschiz*, *Sebeș* și *Gârbova*, au fost, ca și Sighișoara, populate inițial de secui, aceștia fiind înlocuiți după mutarea lor în ținuturile din bordura interioară a Carpaților Răsăriteni, de sași.⁶ Încadrarea Sighișoarei în această categorie genetică este recomandată suplimentar de relațiile speciale ale cetății de pe Târnava Mare cu una dintre localitățile amintite: *Saschiz* (ung., germ. *Keisd*). Este sigur că din această așezare, numită pe ungurește (*Szász*-)*Kézd*, iar pe nemțește cu adaptare fonetică minimă, *Keisd*, se trag secuii care au format în habitatul lor ultim și definitiv din extremitatea estică a Ardealului scaunul pe care ei înșiși l-au numit *Kézdi-szék* în amintirea, firește, a locului lor de proveniență.⁷

Dacă Saschizul a servit ca bază și pentru așezarea secuilor pe teritoriul viitoarei Sighișoare nu poate fi decât presupus în lumina raporturilor dintre cele două cetăți la începutul celei de a doua faze a colonizării, anume cu populație germană. Cu toate că extrem de sumară, documentația lasă totuși să se întrevadă că la originile ei săsești Sighișoara a fost subordonată cel puțin ecleziastic Saschizului, din a cărui dioceză a făcut parte. Abia ulterior, când sașii sighișoreni au dobândit privilegiul regal de a se organiza într-un scaun independent, a început emanciparea de sub tutela Saschizului și concomitent rivalitatea dintre cele două centre săsești, virulentă timp de câteva veacuri.⁸

5 ⁵ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1958.

6 ⁶ H. Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden 1972, p. 126: „Als bemerkenswert verdient festgehalten zu werden, daß die Namen der *Stühle* Kézdi, Orbai, Sepsi und Telegdi im Westen des Széklerlandes wieder auftauchen. Auf eine frühe Besiedlung durch die Székler dürfen die Orte Szász-Kézd/Keisd/Saschiz im Gebiet der oberen Kokel und Szász-Sebes/Mühlbach/Sebeș wie auch Szász-Orbó/Urwegen/Gârbova südlich von Karlsberg (Weißenburg)/Gyula Fehérvár/Alba Iulia hinweisen. Noch weiter westlich, im Komitat Bihar, stießen wir bereits auf eine Siedlung Telegd. Da sich in den *Stühlen* Kézdi, Orbai, Sepsi und Telegdi keine Ortschaften gleichen Namens feststellen lassen, neigt man in der neueren ungarischen Forschung zu der Annahme, dass die vier *Stühle* nach den im Westen gelegenen Dörfern benannt wurden und dass die Székler vom Westen her in ihr heutiges Siedlungsgebiet einwanderten. Auch darf man die Möglichkeit nicht ausschließen, dass sie bereits in ihren alten Wohnsitzen Grenzwächter waren ...”.

7 *Ibidem*. Etnonimul *Szász*, care îi desemnează în limba maghiară pe sași, a fost aplicat ca marcă de identitate a toponimului *Kézd*, tocmai pentru a diferenția această localitate cu scaunul omonim din Secuime. Forma românească *Saschiz* reproduce relativ fidel prototipul unguresc.

8 *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stad*, hrsg. von H. Brandsch, H. Heltmann und W. Ligner, Leer, 1998: Plecați jurul anului 1200 dinspre Rupea spre apus, coloniștii germani au luat în primire la început partea superioară a scaunului Sighișoara, adică împrejurimile Saschizului.

Deși nu există vreun document care să consemneze momentul când secuii și-au părăsit sălașurile de pe dealul de lângă Târnava și au predat ștafeta noilor veniți din Germania, faptul că în 1298 este consemnată documentar forma inconfundabil săsească *Schespurch*⁹ dovedește că evenimentul a avut loc cu siguranță înainte de această dată, adică în secolul XII, cel mai probabil în a doua sa jumătate.

Această stratificare cronologică este hotărâtoare și pentru fixarea în timp a genezei numelui topic românesc *Sighișoara*. Dacă strămoșii noștri ar fi pătruns în Transilvania abia la începutul veacului XIII, așadar după ce localitatea și numele ei deveniseră săsești, ei ar fi împrumutat neîndoielnic forma nouă, germană, nu pe cea veche, ungurească. Prin urmare, toponimul *Sighișoara* probează prezența unei populații românești pe teritoriul sau în prejma localității cu același nume în faza începuturilor ei din secolul XII. Această aserțiune este coroborată prin comparația cu destinul istoric și lingvistic paralel al *Sebeșului*, derivat evident din toponimul secuiesc primar, *Sebes*, nu din forma săsească ulterioară, *Mühlbach*.¹⁰

Dacă exegeza numelui *Sighișoara* dovedește doar prezența concomitentă a românilor cu secuii din avangarda colonizării arpadiene a Ardealului, în schimb denumirea apei care udă poalele dealului cetății pledează pentru anterioritatea strămoșilor noștri pe cursul mijlociu al Târnavei Mari chiar față de fondatorii orașului. După cum este știut de multă vreme, hidronimul românesc *Târnava* reproduce indiscutabil un arhetip slav neatestat, derivat la rândul său din *trn* „spin”. La sosirea lor în aceste părți, secuii au găsit încă originalul slav în circulație, l-au înțeles și l-au tradus cu *Küküllő*, adică „vale cu mărcini”, *kukul* însemnând în maghiara veche „spin”. Sașii au preluat pur și simplu cuvântul maghiar și numesc *Târnava* până astăzi

„Dafür zeugt die Tatsache, dass der kirchliche Sprengel, zu dem Schäßburg gehörte, die Bezeichnung Kisdor Kapitel oder Dekanat trug. Erwähnt ist das Kisdor Kapitel erstmals im Jahre 1308. Das später entstandene Schäßburg machte jedoch bald den Keisdern ihre Vormachtstellung streitig und wurde Gerichtsvorort des neugegründeten Siedlerverbandes, der seit dem 14. Jahrhunderteinen einen selbstständigen Stuhl des Königsbodens bildete und mit dem Rechtsstatus des Andreanischen Freibriefs (1224) bedacht wurde. Zwischen Schäßburg und Keisd ergab sich jedenfalls eine Jahrhundert dauernde Rivalität. So erkannte der Schäßburger Magistrat den Keisdern bloß die Bezeichnung *Oppidum* (Marktfelecken) zu, obwohl die Ortschaft in einer Urkunde von 1419 *Civitas* (Stadt) genannt wurde. Im Jahre 1673 kam es sogar zu einem Aufstand der Keisdor gegen die Schäßburger Obrigkeit”.

9 Vezi mai sus nota 3.

10 Vezi mai sus nota 6.

Kokel.¹¹ În eventualitatea că românii ar fi sosit după ce forma ungurească a înlocuit-o pe cea slavă, ei ar fi procedat aidoma sașilor, deoarece n-ar fi avut de ales. Faptul că ei au adoptat cuvântul slav în circulație până la venirea ungarilor îi situează în timp înainte de sosirea coloniștilor secui în regiune.

Tocmai cazul *Târnavei*, împreună cu multe altele de același fel, i-au permis lui Gustav Kisch, unul dintre cei mai avizați și mai obiectivi cercetători ai trecutului toponimelor și hidronimelor ardelenesti, să facă arheologie lingvistică și să constate straturi etnice succesive în spațiul intracarpatic. Concluzia sa generalizatoare este valabilă și pentru cele câteva observații înfățișate în cursul comunicării de față: „Nu pot demonstra cu mijloace lingvistice continuitatea latină (romană) a românilor în Transilvania; cred însă în anterioritatea românilor față de toate populațiile care trăiesc aici, ceea ce rezultă din numeroase toponime”¹².

11 G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig, 1929, p. 71: „... slawisch *trn* Dorn ... rumänischer Flussname *Târnavă* Kokel... bedeutet «Dornbach», wie seine magyarische Entsprechung *Küküllő* < altmagyarisch, kumanisch *kukul* (heute magyarisch *kökény* Dorn) + *jó* Bach, urk. *Kukullo*, -eu, -u 1252 ff. (-*ljó* > -*llő* durch Assimilation und Vokalharmonie“; vezi și I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 102.

12 *Ibidem*, p. 162-163: „Die lateinische (römische) Kontinuität der Rumänen kann ich sprachlich hierzulande nicht belegen; wohl aber glaube ich an die Priorität der Rumänen unter allen hierzulande lebenden Völkern, was aus zahlreichen Ortsnamen hervorgeht. Wenn z. B. Die Magyaren vor den Rumänen im Südosten Siebenbürgens gesessen hätten, so wäre der rumänische Flußname *Cernavoda* < slawisch *Czerna voda*, d. h. „Schwarzbach“ unerklärlich, da nachweislich seit Einwanderung der Magyaren ca. 996 keine Slaven als Volk sich hierzulande niedergelassen haben. Also haben die Rumänen das slawische Erbe angetreten – sonst hätten sie magyarisch *Feketeügy* (Schwarzbach) entweder übernommen (etwa als *Fechetig*) oder übersetzt (*[Valea] neagră*). Beides ist nicht der Fall; also waren sie vorher da, haben die Slaven assimiliert, und nacher kamen die Magyaren (Sekler), dann die Sachsen (12. Jh.). Dasselbe gilt für den rumänischen Flußnamen *Târnavă* < slawisch *trn-ova*, magyarisch *Küküllő*; rumänischer Flußname *Bistrița* < slawisch *Bistrica* > magyarisch *Beszterce*, siebenbürgisch sächsisch *Bästerz* Bistritz; rumänisch *Sibiu* < **Sibin* (slawisch) > magyarisch *Szeben*, siebenbürgisch sächsisch *Tsabäng*; Ortsname rumänisch *Bălgrad* < slawisch *Belgrad* > magyarisch (Übersetzungsname) *Fejérvár*, siebenbürgisch sächsisch *Weissebrich* Weissenburg; rumänischer Ortsname *Turda* < slawisch *t(v)urda* Feste > magyarisch *Torda* (lautgerecht) > siebenbürgisch sächsisch *Torembrieh* Thorenburg – letzteres eine Tautologie. Die rumänischen Wortformen sind die älteren, die magyarischen sekundär. Beachtenswert ist wegen seiner alten slawischen Form (*vl-*) der rumänische Ortsname *Vlaha* = magyarisch *Oláh-Fenes* (Komitat Klausenburg) und der Ortsname *Vlăhița* (Komitat Oderhellen) < slawisch *vlah* Walache; Ortsname „Bleschdorf“ = rumänisch *Spini* (Komitat Kleinkokeln); urkundlich *Possessio Solmos* (Komitat Samosch) *volahicalis* mit wertvollem *volah* > magyarisch *olah*“. Vezi argumentare în același sens G. Giuglea, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie*,

Această încheiere asigură virtual românilor „dreptul primului ocupant” și contrazice în același timp teza istoricilor, mai ales unguri și germani, numeroși și astăzi, care admit imigrarea conaționalilor noștri din sudul Dunării doar în secolul XIII¹³.

Este, de asemenea, adevărată aserțiunea pastorului că lipsesc argumente lingvistice pentru a susține continuitatea de viață a romanilor, apoi a românilor în Transilvania după retragerea aureliană. Ceea ce se uită îndeobște să se spună este că nici adversarii continuității nu dispun de dovezi pentru a argumenta absența românilor în spațiul carpato-dunărean, tocmai pentru că bezna documentară a Mileniului Întunecat a fost deplină.

HISTORISCHES IN DEN GEOGRAPHISCHEN NAMEN SIGHIȘOARA UND TÂRNAVA (Zusammenfassung)

Die Voraussetzung, von der die Beweisführung des Verfasser ausgeht, hat als Grundstein die offensichtliche Tatsache, dass der rumänische Name der siebenbürgischen Stadt, *Sighișoara*, die ursprüngliche ungarische Benennung der Ortschaft, *Segesvár*, wiedergibt. Die Sekler waren bekanntlich die ersten Kolonisten, die im Auftrag der ungarischen Könige höchstwahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts die Grenzschutz auch im Gebiet der mittleren Großkokel übernommen haben. Einer ihrer Stützpunkte ist die Festung *Segesvár* gewesen, die sie selbst auf einem Berg neben der Kokel erbaut haben. Von hier aus sind sie nach verhältnismäßig kurzer Zeit ostwärts, in ihre zukünftige Heimat gezogen. Das verlassene *Segesvár* wurde von deutschstämmigen Kolonisten am Ende des genannten Jahrhunderts oder zu Beginn des nächsten neu besiedelt und die Burg begann den lagen Abschnitt ihrer sächsischen Geschichte unter dem Namen *Schäßburg*, dem ebenfalls die primäre magyarische Benennung zu Grunde liegt. Dass die Rumänen nicht die abgeleitete deutsche Namensform, sondern das ungarische Prototyp adoptiert haben, belegt das Dasein einer romanischen Bevölkerung im Kokeltal während der „Zwischenlandung“ der Sekler im 12. Jahrhundert.

toponimie, Ediție îngrijită, introducere, bibliografie, note și indice de Florența Sădeanu, București, 1983, p. 117: „*Râjnov*, sat lângă Brașov. Acesta nu este altceva decât vechiul slav *Žrūnovy* „molae”, adică „(satul sau valea) morii” și arată că, întrucât nu se găsește în nici una din formele slave, metateza s-a petrecut în limba română, ca să se poată păstra și într-un nume topic și că numai după aceea fost împrumutat de unguri care îi zic *Rozsnyó* și de sași care îl numesc, cu etimologie populară, *Rosenau*, dar în s. XIV *Rasnov*. Astfel se dovedește că românii au locuit acolo înainte de sași și de unguri.”; C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II: O-P, București 1969, p. 86: „Sașii, la fel ca și ungurii, au primit toponimicele românești, pe care le-au tradus sau modificat după legile foneticii, ale limbii săsești, de exemplu: din Bârsa au făcut Burzan, din Năsăud – Nussdorf, din Rucăr – Runkendorf etc.”.

13 Vezi, între altele, *Diskussionsforum. Unter welchen historischen Umständen wurden die Rumänen zur Mehrheit auf dem Boden ihres heutigen Staates? Ergebnisse einer Konferenz*, „Korrespondenzblatt für siebenbürgische Landeskunde“, 25, 2002, 1, p. 2-70.

Der aus dem Slawischen entlehnte Flussname *Târnava* bezeugt die Anwesenheit der Rumänen im Umkreis vom heutigen Schäßburg schon vor der Ankunft der Sekler und der Sachsen. Die ungarisch sprechenden Ankömmlinge haben das slawische Wort, dessen Kern „Dorn“ bedeutet, für den eigenen Bedarf übersetzt und später ihren Nachfolgern übermittelt, so dass das Gewässer in der deutschen Endfassung Kokel lautet. Wären die Rumänen erst im 13. Jahrhundert in Siebenbürgen eingewandert, also nach der Kolonisierung des Kokelbeckens durch die Arpadenkönige – wie manche Historiker auch gegenwärtig behaupten –, so hätten sie bestimmt den ungarischen oder den deutschen Flussnamen angenommen, denn eine andere hätte ihnen nicht zur Wahl gestanden.

Die zwei besprochen Eigennamen sind keineswegs alleinstehende Ausnahmen in der frühmittelalterlichen Geographie Siebenbürgens, sondern feste Bestandteile einer Fallreihe, die Gustav Kisch, der unübertroffene Kenner der Geschichte seiner Heimatprovinz „im Lichte der Sprache“, als erster wahrnahm. Sie untermauern sein eindeutiges Fazit: „Die lateinische (römische) Kontinuität der Rumänen kann ich sprachlich hierzulande nicht belegen; wohl aber glaube ich an die Priorität der Rumänen unter allen hierzulande lebenden Völkern, was aus zahlreichen Ortsnamen hervorgeht“.

PIETRE DE HOTAR DIN SECOLUL AL XIX-LEA DE PE TERITORIUL FOSTULUI SCAUN SIGHIȘOARA

Gheorghe Baltag

Prima piatră de hotar a fost descoperită de dl. prof. Viorel Rusu din Sighișoara în pădurea dintre localitățile Șaeș, Apold și Stejăreni, la aproximativ 10 km sud de municipiul Sighișoara. Mai precis piatra se află la 3 km S-V de localitatea Șaeș, deasupra fostei ferme zootehnice, pe cumpăna apelor dintre pârâul Șaeșului și pârâul Stejăreni.

Cei doi afluenți sudici ai Târnavei Mari, pârâul Șaeșului și pârâul Stejăreni (Beșa) sunt separați de un masiv păduros, care în zona municipiului Sighișoara poartă numele de Breite și care se continuă spre sud, spre Șaeș-Apold pe o lungime de cca. 15 km la altitudinea medie de 650 m.

Este vorba de o piatră masivă din gresie locală, având o formă alungită cu un capăt rotunjit, naturală, neprelucrată, cu dimensiunile aproximative de 1,60x0,60x0,30 amplasată pe o mică movilă artificială. Astăzi ea se află într-o poziție puternic înclinată, aproape orizontală, cu partea superioară inscripționată, căzută spre sol. Inițial s-a crezut că ar putea fi vorba de o piatră tombală, apoi de o piatră tombală reutilizată ca piatră de hotar.

Partea superioară prezintă o suprafață aplatizată pe care se poate observa o inscripție în două registre, restul pietrei fiind în pământ (planșa 1). În registrul superior se află un fragment dintr-o inscripție cu caractere runice compusă din trei semne relativ bine păstrate. Este vorba de trei semne care se regăsesc în așa numitul „alfabet secuiesc” utilizat în zona noastră în cursul sec. XII-XIII (planșa 2, 1). De la stânga spre dreapta avem următoarele semne : un prim semn compus din două bastonașe înclinate, dintre care cel din stânga este mai scurt, unite la partea superioară, având dimensiunile 7 cm și 6 cm. Acest semn ar putea corespunde literei „i” din alfabetul contemporan. Cel de al doilea semn este un singur bastonaș înclinat spre stânga având lungimea de 8 cm și ar putea corespunde literei „s”. Cel de-al treilea semn este compus din trei bastonașe, două bastonașe paralele înclinate spre dreapta și un bastonaș simplu înclinat spre stânga, parțial unite la partea superioară, având dimensiunile de 9 cm și 10 cm. Acest semn ar putea corespunde literei „g” sau grupului „ghe”. Citit invers, de la dreapta spre stânga, acest registru al inscripției ar putea însemna „gheși”.

Acest fragment de inscripție este o dovadă a faptului că putem avea de a face cu o piatră tombală din sec. XII-XIII de pe care s-a răzuit restul textului, fiind reutilizată în sec al XIX-lea ca piatră de hotar. Prezența secuilor ca avangardă a regatului maghiar în sec XII-XIII în această zonă, înainte de venirea coloniștilor germani, este o realitate istorică. La începutul sec al XII-lea, secuii de Kéz, (Saschizul de astăzi), au ocupat